

МВС УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

УДК 340.01.450

Садовська Ольга Миколаївна

**ПРАВОВА СИСТЕМА ІТАЛІЇ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА
ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ**

Спеціальність: 12.00.01 - Теорія та історія держави і права, історія
політичних та правових вчень

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних
наук

Харків – 2001

Дисертація є рукописом

Робота виконана на кафедрі чий ілмію-нрапоних дисциплін та міжнародного права економіко-правової функції у () к . і.кіго національного університету ім. І.І.Мечникова Міністерства освіти та науки України (м. Одеса)

Науковий керівник доктор юридичних наук. іі|хи|>есор Васильєв Анатолій Семенович, Одеський національний університет, завідувач кафедри адміністративного та підприємницького права, академік ЛН України

Офіційні опоненти доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України **Скакун Ольга Федорівна**. Національний університет внутрішніх справ МВС України, кафедра теорії та історії держави і права кандидат юридичних наук, доцент **Луць Людмила Андріївна**, Львівський національний університет, кафедра теорії та історії держави і права

Провідна установа кафедра порівняльного правознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім.Т. Г. Шевченка

Захист відбудеться " __ " _____ 2001 р. о _____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.700.03 при Національному університеті внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, пр. 50-річчя СРСР, 27.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, пр. 50-річчя СРСР, 27.

Автореферат розісланий " __ " _____ 2001 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої
ради

В.С Кириченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Питання побудови та функціонування правової системи у тому або іншому суспільстві цікавили юристів багатьох країн і часів. У теорії права склалася навіть окрема підгалузь - теорія правових систем. Але й сьогодні ці питання є найбільш складними, вкрай суперечливими та, по суті, невирішеними. Немає єдності у поглядах на те, що таке правова система, якими є її структура та функціональне призначення. У той самий час для якісного вивчення цього явища, як в нашій країні, так і в інших, україні потрібна теоретична й практична визначеність у проблемах цієї сфери.

Саме тому сьогодні юридична наука надає значно більшої уваги дослідженню правових систем зарубіжних країн, ніж це робилось раніше. Перш за все це стосується економічно розвинутих країн Європи та Америки - США, Німеччини, Франції, Великобританії (які водночас є найбільш яскравими представниками сімей континентального та загального права). Разом із тим вітчизняна юридична наука ще не приділила достатньої уваги особливостям правових систем в межах цих сімей. Внаслідок цього спрощується бачення юридичного світу і зменшується практична цінність досягнень компаративних досліджень. Так, наприклад, в Україні практично не ведеться дослідження правової системи Італії, яка належить, як й українська правова система, до сім'ї континентального права. Більш того, представляючи у політичному, економічному й географічному плані різні "полюси" Європи, у плані правовому Україна й Італія є достатньо близькими "сусідами". Вони мають схожі юридичні інститути, механізми та проблеми. Так, саме в Італії півсторіччя тому, практично миттєво, відбувся перехід від тоталітаризму до демократії, тому вона має досвід побудови відповідної правової системи. Парадокс полягає ще й у тому, що вивчення економіки, культури, історії Італії у нас має досить високий рівень, а право Італії залишається темою, невідомою не тільки широкому колу читачів, але й навіть "вузьким" спеціалістам. Ретельний бібліографічний аналіз вітчизняної юридичної літератури з питань теорії правових систем в цілому та правової системи Італії зокрема засвідчив, що не має жодної фундаментальної праці з цієї теми, хоча є поодинокі публікації щодо окремих питань італійського права. Матеріал тих поодиноких публікацій часто є суперечливим, і головне - не завжди відповідає чинному законодавству досліджуваної країни. Разом з тим безперечно, що глибокі

знання досвіду побудови та функціонування правових систем окремих держав Європи (оскільки європейські інтеграційні процеси жодним чином не знижують цінності національних правових систем) можуть стати у нагоді Україні.

Отже, освоєння та вирішення наріжних питань теорії правової системи та необхідність вивчення сучасної структури правової системи Італії й зумовлюють актуальність теми цього дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з планами та темами опінії АГІ. Дослідження виконане у межах наукової програми "Правові системи («рубіжних країн» економіко- правового факультету Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова Міністерства освіти та науки України з урахуванням підготовчої роботи зі створення Центру порівняльного та європейського права (відповідно до угод між ОНУ та Університетом Сент-Мар (Париж-12) і Генуезьким університетом (Італія).

Об'єкт та предмет дослідження. Об'єктом дослідження є правова система взагалі та правова система Італії, зокрема: поняття, методологічні підходи, функції, структура тощо, а предметом дослідження - закономірні зв'язки функціонування основних елементів правової системи Італії, які є її базовими складовими, а саме - її нормативної (законодавство, окремі правові галузі та інститути), інституціональної (правоохоронні та судові органи) та ідеологічної (правова культура, правова освіта, юридична професія та ін.) частин.

Мета та основні завдання дослідження. Мета дослідження полягає у визначенні особливостей нормативної, інституціональної, ідеологічної складових сучасної правової системи Італії на основі побудови загально-теоретичної моделі правової системи. Відповідно до мети дисертант визначила такі завдання:

- на основі комплексного аналізу чинників об'єктивного та суб'єктивного характеру узагальнити різноманітні точки зору на поняття "правова система" та сформулювати власну дефініцію;

- побудувати теоретичну модель правової системи, визначивши її структурний склад та основні функціональні риси;

- відповідно до теоретичної моделі здійснити науковий аналіз змісту основних елементів правової системи Італії, розкрити їх особливості у порівнянні з іншими правовими системами, що належать до сім'ї континентального права;

- спираючись на зібраний нормативний матеріал, охарактеризувати систему права Італії, головні галузі та інститути права, показати їх витoki, визначити тенденції розвитку;

- висвітлити своєрідність правового регулювання суспільних відносин в Італії та Україні, породжувану неоднаковими соціально-економічними й політичними умовами, історичними й національними традиціями;

- на основі порівняння окремих елементів правових систем України та Італії сформулювати рекомендації щодо удосконалення окремих елементів правової системи України з урахуванням позитивного та негативного досвіду Італії.

Методологічну базу дисертаційного дослідження складають методи діалектики, які передбачають об'єктивне та всебічне вивчення явищ в їх єдності та взаємодії з урахуванням логіки суспільного розвитку. Застосовані історичний, порівняльний, системний, структурно-функціональний, формально-юридичний, соціологічний, аксіологічний та обмежено-статистичний методи. Широке застосування в роботі знайшли й прийоми формальної логіки: аналіз, синтез, аналогія, абстрагування.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що запропонована робота є першим у вітчизняній науці багатоплановим і комплексним монографічним дослідженням загальнотеоретичних проблем національних правових систем взагалі та правової системи Італії зокрема. Спираючися на досягнення теоретико-правової науки та теоретичні й практичні результати порівняльного правознавства, автор проаналізувала великий першоджерельний матеріал, що стосується правової системи Італії, насамперед, чинне законодавство. Уперше розкриті особливості формування та функціонування сучасної італійської правової системи та її основних частин (нормативної, ідеологічної, інституціональної). Визначене її місце та роль у формуванні правової системи Європейського Союзу та зворотний вплив європейської інтеграції на правову систему Італії. Шляхом порівняння чинного законодавства України та Італії визначено ступінь відповідності деяких національних правових приписів нормативним актам ЄС. Запропоновані правові заходи щодо подолання невідповідності норм національного права нормам європейського права.

У дисертації запропоноване авторське бачення закономірностей розвитку правових систем світу, тенденцій інтернаціоналізацій, інтеграції та гармонізації, які згладжують "кордони" між національними правовими

системами, що, водночас, не нівелює їх своєрідність. Роблячи наголос на особливостях розвитку правової системи Італії, автор визначає її місце серед інших правових систем та співвіднесеність цієї системи з правовою системою України.

Внаслідок проведеного дослідження дисертант дійшла низки **висновків**, які по-новому репрезентують правову систему Італії:

1. Загальнотеоретичне моделювання правової системи стало підставою для розробки конкретної теоретичної моделі правової системи Італії як єдності її нормативної, інституціональної та ідеологічної складових.

2. Правова система Італії є єдиною в Європі прямою спадкоємницею (не рецепієнтом) правової системи Давнього Риму, внаслідок чого більшість інститутів збереглися без змін та цілісно увійшли до сучасної правової системи (сервітути, хабатація, претури тощо).

3. Через посередництво правової системи Італії певною мірою формувалися правові системи багатьох країн Латинської Америки та Румунії (попри величезний колоніальний вплив Іспанії та Португалії).

4. Виявлено, що соціалізація права в Італії призвела до досить чутного зламу "кордонів" між публічним та приватним правом, до значної новелізації права, до витворення окремої галузі - соціального права, в якій публічно-правове та приватно-правове втрачають притаманні їм диференційні ознаки та риси.

5. Уперше звернута увага на дуалізм формального (офіційного) закріплення системи джерел права: окрім Конституції 1947 р., яка лише вказує на акти, що ухвалюють органи державної влади, перелік встановлених державою джерел права міститься у ЦК 1942 р., у т.зв. "Загальних положеннях про закон".

6. Дослідження теоретико-правових аспектів феномену широкої автономії та децентралізації областей в унітарній Італії свідчить про виразну тенденцію до реорганізації державного устрою. Дальший розвиток цього феномену може призвести до встановлення в Італії "Другої Республіки" федеративного типу.

7. Встановлено, що мафія та організована злочинність з явища суто суспільного життя перетворилися на явище соціально-правове, яке впливає на усі елементи правової системи. Дослідження нормативно-правової бази, що створена для боротьби з цим явищем, дозволяє виокремити комплексний інститут права під назвою "антимафія".

8. Уперше визначено напрямки врахування італійського досвіду з питань проведення судової реформи в Україні (організація апеляційних трибуналів, адміністративних судів, суду асизів тощо). Показано також, що високій рівень судового самоврядування в Італії впливає на стабільність судової системи - базового елементу інституціональної частини правової системи.

9. Обґрунтовано, що професіоналізм фахівців та дуже високий авторитет юристів у суспільстві зумовлені існуючою системою фахової правової освіти, яка є провідним елементом ідеологічної частини правової системи та базується на принципі безперервності освіти. Виявлено напрямки впливу представників юридичної професії на формування загальної правової культури.

10. Уперше привернута увага до проблеми адекватності італійської юридичної термінології (дуже складної, оскільки вона значною мірою успадкована ще від часів Давнього Риму) та адекватність її відбиття засобами української мови.

11. Уперше показано взаємний вплив італійської правової системи та правової системи Європейського Союзу. На цьому прикладі запропоновані правові заходи щодо подолання проблем невідповідності норм національного права України нормам європейського права.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Автор, використовуючи зарубіжні та вітчизняні джерела з основ теорії правових систем та основ публічного, приватного й соціального права, організації влади, правосуддя та правової культури Італії, здобула власні результати (описові, аналітичні та рекомендаційні), які можна застосовувати в законодавчій діяльності в нашій країні, в організації судової влади, в удосконаленні юридичної освіти. Окрему користь ці результати матимуть для юридичної науки, зокрема для розбудови вітчизняної теорії правових систем та розвитку порівняльного правознавства. Крім юристів, результатами дисертації успішно можуть скористатися також політологи, фахівці з міжнародних відносин, зокрема з європеїстики та країнознавства, та ін. Матеріали дисертації можуть бути використані в навчальному процесі: для підготовки спеціальних навчальних курсів, написання дипломних і магістерських робіт.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри, міжкафедральних науково-теоретичних семінарах, наукових конференціях, зокрема на

міжнародній науково-практичній конференції "Відродження української держави: актуальні проблеми державотворення та права" (Херсон, 3-5.09.1999), міжнародній науково-практичній конференції "Молодь третього тисячоліття: гуманітарні проблеми та шляхи їх розв'язання" (Одеса, 19.05.2000), міжнародній науково-практичній конференції "Розвиток та перспективи соціально-правової роботи в Україні: проблеми та правове забезпечення» (Херсон, 8-9.09.2000).

Дисертант доповідала окремі питання дисертації під час стажування в Центрі Європейського та порівняльного права при Гентському університеті (Бельгія) та на кафедрі порівняльного правознавства в Академії Європейського права при Інституті Європейських студій (Флоренція, Італія) у 1997 та 1999 роках відповідно, а також виступила з науковою доповіддю в Університеті Париж-12 (Сент-Мар) під час перебування наукової делегації Одеського університету у Франції(1998). Окремі питання, аналізовані в дисертації, використані при викладанні курсів "Конституційне право зарубіжних країн", "Порівняльне правознавство", «Європейське право» на економіко-правовому факультеті ОНУ.

Публікації. Матеріали дисертації подані у 8 наукових статтях (4,3 др. арк.).

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, 5 розділів, висновків, списку використаної літератури. Загальний обсяг роботи -194 сторінки. Кількість використаних джерел -190.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **Вступі** обґрунтована актуальність теми дослідження, його мета та проблематика, зазначені конкретні завдання, сформульовані основні положення, що подаються на захист, зазначені форми апробації результатів дисертаційного дослідження.

Перший розділ "Поняття та структура правової системи" складається з 3 підрозділів, в яких простежуються погляди вітчизняних і зарубіжних вчених на поняття та структуру правової системи, визначається авторський підхід до їх розуміння, особлива увага приділяється значенню теоретико- і порівняльно- правових розробок для дослідження правової системи Італії. Проводячи критично-правовий аналіз висловлювань вітчизняних (А.Васильєва, В.Забігайла, О.Зайчука, М.Козюбри, В.Оксамитного, М.Орзіха, Я.Миколенка, П.Рабіновича, О.Скакун, Ю.Шемшученка, О.Сурилова, С.Кечек'яна, А.Піонтковського,

та ін.) та зарубіжних (С.Алексєєва, С.Бейлі, М.Ганна, Р.Давіда, М.Зандера, Ц.Інако, А.Ж.Карбоньє, В.Кудрявцева, Б.Левенброка, Є.Лукашової, М.Мар- ченко, Н.Матузова, К.Мольнау, К. Осаке, Ф. Решетникова, І.Сабо, Л.Р.Соки- яйнена, С.Стремхолма, Ю.Тихомирова, Л.Фридмена, К. Цвайгерта і Х.Кьотца та ін.) вчених про поняття правової системи, його зміст, обсяг, термінологічне позначення складових та ін., автор зосереджує увагу на відмежуванні поняття правової системи від поняття системи права, а також від правової надбудови суспільства і деяких інших фундаментальних теоретико-правових понять. Зокрема, дуже часто правову систему ототожнюють з правом, особливо, коли говорять про право окремої країни, про порівняльні типи права (як, наприклад, у повсякденному житті не завжди проводять межу між суспільством і державою). Але кажучи про право окремої держави, потрібно мати на увазі, що воно є одним з елементів (основних) національної правової системи. "Правова система" і "право" є спорідненими категоріями; право обумовлюється своєрідністю і неповторністю соціальної системи, переломлюється у правовій системі, пронизує її, визначає спрямованість її розвитку. Правова система більша за обсягом ніж право; система права відображає внутрішню узгодженість галузей, підгалузей, інститутів і норм права, а поняття "правова система" підкреслює автономність системи як самостійного соціального утворення.

Враховуючи накопичений досвід у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених, автор пропонує своє визначення поняття правової системи: це - полі- системний комплекс внутрішньо погоджених, взаємозалежних, соціально однорідних правових явищ, що відносяться до нормативного, інституціонального, ідеологічного рівнів правової дійсності, за допомоги яких виявляється регуля- тивно-організуючий і стабілізуючий вплив на соціальні відносини з метою гармонійного розвитку суспільства.

При розгляді конкретної правової системи відповідно до її загальнотеоретичної моделі слід зважувати на те, що нормативна частина розкривається при порівнянні різноманітних галузей права і галузей законодавства, а інституціо- нальна - при аналізі практики судових та правоохоронних органів. Виокремлення ідеологічної частини зумовлене особливим значенням, яке має правова культура суспільства і, зокрема, професійної групи правників для розвитку правової системи. Ці частини, будучи взаємозалежними, в єдності створюють загальну картину

становлення й сучасного функціонування правової системи Італії в усій її своєрідності і неповторності.

Вивчення основних закономірностей дії правової системи свідчить, що вона взаємодіє з іншими системами суспільства (економічною, політичною, духовно-ідеологічною і т.п.) через функції, завдяки яким відбувається їх взаємозбагачення. Основними функціями правової системи автор вважає наступні: регулятивну (виявляється завдяки аналізу її нормативної частини), комунікативну (здійснюється через ідеологічну частину) та інтегративну (реалізується через інституціональну частину за допомогою впливу на інтеграційні процеси в суспільстві). Завдяки інтегративній функції відбувається "зімкнення" всіх елементів соціально-правового механізму.

Для визначення місця правової системи Італії у типологічній схемі правових систем сучасності проаналізовано розмаїтість підходів до термінологічного позначення їх світових у групувань (типи, сім'ї, кола). Обґрунтовується доцільність усталеної термінології - "правова сім'я", в якій національні правові системи об'єднані спільністю історичного формування, структурою джерел головних галузей і правових інститутів, правозастосування, поняттєво-категорійного апарату юридичної науки (хоча ці ознаки далеко не вичерпують список усіх ознак, за котрими ту або іншу правову систему включають до тієї чи іншої правової сім'ї").

Сім'я континентального права, до якої належить Італія (так само як і Україна), характеризується такими ознаками: сформувалася на основі римського права; має закріплену письмову форму права: головне джерело - закон (відсутність судового прецеденту); дотримується поділу права на публічне й приватне; має чітко визначені галузі права; вдосконалену судову систему. У державах цієї правової сім'ї основним законом є конституція, здійснюється систематизація законодавства, діють кодекси.

Українська правова система увійшла до сім'ї континентального права здебільшого опосередковано, через зовнішній вплив (Україна успадкувала законодавчі традиції римського права від Візантії через Київську Русь, від Литовських статутів, Магдебурзького права й ін.) і зазнала впливу насамперед германського права, то правова система Італії є прямою спадкоємницею правової системи Давнього Риму (зберегла римську інстгшущійну систему, розподіл права й ін.), що дозволяє віднести її до гілки романського права (розподіл правових систем на гілки (підгрупи) має, звичайно, умовний характер, оскільки питання про належність до

гілок має вирішуватися, на думку автора, на рівні галузей права). Встановлено, що правова система Італії вплинула на формування правових систем інших країн, передусім - Румунії та деяких країн Латинської Америки, і цей факт спростовує традиційне уявлення про виняткову роль лише правової системи Франції в історичному формуванні романської групи континентальної сім'ї в цілому та у розвитку права окремих країн світу зокрема.

В розділі II "Нормативні основи правової системи Італії" загально-теоретична модель правової системи застосована безпосередньо до італійської системи; проведено компаративний аналіз і дана загальнотеоретична характеристика нормативної частини правової системи Італії. Зокрема, занадто вичерпно описано поняттєво-термінологічний апарат італійської правової науки (правові відносини, правові суб'єктивні ситуації, юридичні особи, правові акти, угоди, злочини тощо) та виявлені концептуальні особливості, що вирізняють італійську правову систему у континентальній правовій сім'ї.

Ретроспективний екскурс у розвиток італійської правової системи дав можливість визначити позаправові та власно юридичні чинники, що вплинули на сучасне її "обличчя", зупинитися на концепціях поділу права на публічне та приватне (концепції предмету правового регулювання; концепції "інтересів"; концепції методу правового регулювання), виділити правову доктрину, що підходить до поділу права ще й за критерієм змісту. Відповідно до останнього критерія традиційно до сфери публічного права Італії включені конституційне, адміністративне, кримінальне, кримінально-процесуальне, фінансове, еклезіастичне (церковне) та ін. До сфери приватного права італійські вчені відносять цивільне, сімейне, банківське, підприємницьке, біржове, навігаційне, транспортне право. Це призводить до обмеженого застосування імперативних норм у сфері господарювання. Трудове, аграрне, економічне, екологічне та цивільно-процесуальне право згідно з переважаючою точкою зору в Італії розглядаються як галузі *sui generis*, тобто такі, що не можуть належати тільки до публічного або тільки до приватного права. Вплив позаправових чинників (об'єднання князівств в єдину державу, падіння фашизму та розбудова демократії на основі нової конституції, створення ЄС) призвів до виникнення нової галузі права - соціального. Заналізувавши розвиток наукових уявлень про соціальну функцію права (і держави) та практики реформування конституційного, цивільного,

кримінального та іншого законодавства, автор робить висновок, що сучасний стан італійського права характеризується сильною тенденцією до відходу від класичного поділу права на публічне й приватне у напрямку заміни його триадою "публічне - приватне - соціальне".

Уперше у порівнянні заналізовано систему формальних джерел права в Італії, закріплених у двох офіційних юридичних актах - Конституції 1947 р. і Загальних положеннях про закон 1942 р. (дуалізм офіційного закріплення джерел права в Італії у вітчизняній літературі спеціально не розглядався). Наявність спеціального акту про закон ставить Італію на перше місце серед країн (Болгарія, Саха в РФ та ін.), які чітко визначили систему джерел права, що діють в державі.- ІДоправда, Загальні положення про закон (ст. 1 -8) мають певну специфіку: вони видані не окремим актом, а включені до Цивільного кодексу, передуючи в ньому власне "цивільно-правовій" частині. Але вони поширюються на все законодавство країни і відповідно до ст. 1 джерелами права визначають: "1) закони (leggi); 2) регламенти (regolamenti); 3) корпоративні норми (norme corporative); 4) звичаї (usi)". Конституція, що містить вказівку на існуючі в країні акти, називає наступні: закони - конституційні, звичайні і локальні; декрети, що мають силу закону (законодавчі декрети і декрети-закони); регламенти (урядові, міністерські, рептаментарні акти областей), тощо.

Водночас автор зазначає, що в повоєнний час у системі джерел права Італії відбулися значні зміни, не закріплені й не відбиті в законі: явна тенденція до зменшення ролі закону й до зростання адміністративної нормотворчості, до розширення ролі судового тлумачення; "привласнення" компаніями повноважень щодо нормативного регулювання у сфері цивільного обігу та сфері корпоративного управління; тотальна гармонізація та уніфікація права й законодавства створюють нові джерела (наприклад, директиви й регламенти Європейських інституцій, обов'язкові для виконання на території Італії, що ставить їх на один щабель з національним законодавством, а нерідко - над ним).

У розділі дана структурно-функціональна характеристика основного закону країни. Наголошено на тому, що Італія - перша країна, де була встановлена фашистська диктатура, яка припинила дію існуючої на той час конституції - Альбертинського статуту 1848 р., а чинна нині Конституція була ухвалена після падіння диктатури, що визначило її водночас ліберально-етатистський та демократичний характер,

гуманістичну спрямованість на забезпечення (реалізацію, охорону і захист) прав та свобод громадян.

Структура Конституції 1947 р. є традиційною для європейського конституціоналізму, але від криває її не Преамбула, а вступний розділ "Основні принципи", що містять основні настанови про конституційний лад країни. Конституція має верховенство щодо інших актів, чітко розмежовує повноваження всіх гілок влади, її норми - норми прямої дії. Права та обов'язки, будучи головним об'єктом регулювання, сформульовані не як суб'єктивні права, а як загальні принципи, гарантовані республікою.

Подібність Конституції Італії до конституцій другого покоління (ФРН, Франції, Іспанії) виявляється в тому, що в ній закріплюється досить сильне втручання держави в життя суспільства, економіку, у відносини власності, підприємництва "з метою суспільної користі". Особливістю є й те, що завдяки спеціальному порядку ухвалення конституційні закони мають рівну юридичну силу з Конституцією, отже, юридична конституція країни складається з власне Конституції 1947 р. і конституційних законів.

Спеціальний підрозділ присвячений характеристиці основних галузей публічного права й виявленню особливостей італійської системи права. Однією з особливостей є віднесення інституту громадянства до приватноправової сфери (в Україні - публічноправова). Аналіз динаміки розвитку конституційного права показує, що воно є певною мірою нестабільним, бо попри "жорсткість" самої конституції та конституційних законів, до них постійно вносяться зміни, які, втім, не міняють закладеної суті. Відмова від суто пропорційної виборчої системи, що передбачає представництво тільки політичних партій, від їх державної підтримки, перехід до змішаної виборчої системи, реформа політичних інститутів (уряду, президентства), розширення децентралізації, наділення провінцій та комун правом мати свою конституцію-статут, пряме обрання голови обласної ради - ось лише короткий перелік змін за останні 10 років. Автор вважає, що темпи реформування конституційного ладу країни можуть призвести у найближчий час до становлення в Італії Другої Республіки з федеративним устроєм.

До особливостей кримінального права можна віднести наявність в кримінально-правовій науці та Кримінальному кодексі декількох дефініцій злочину (*reato, del itto, contravvenzione*). Боротьба з мафією викликала появу комплексного інституту у кримінальному законодавстві -

"антимафія". У Кримінальному кодексі відведена спеціальна глава про злочини мафії та терористів, прийняті "антимафійні" закони (про боротьбу з мафією, про захист конституційного ладу та ін.), для виконання яких створені спеціалізовані державні органи з тією самою назвою. Проте, зусилля держави в боротьбі з мафією не мають вирішального успіху, і це породжує правовий нігілізм у суспільстві та впливає на рівень правової культури населення.

Італія йде шляхом лібералізації кримінального покарання, так, у 1974 р. судді отримали право на пом'якшення покарань, у 1981 р. кримінальна відповідальність за деякі нетяжкі злочини була замінена на адміністративну та ін.

У 1988 р. "старий" (ухвалений під час диктатури Мусоліні) кримінально-процесуальний кодекс був нарешті замінений на новий, в якому значно посилено захист прав особи, спрощено розв'язання деяких процедурних питань, чіткіше регламентовані права учасників процесу тощо.

Галузь адміністративного права розвивається переважно завдяки діяльності адміністративної юстиції (в Україні вона тільки-но створюється). На відміну від інших галузей права (кримінального, кримінально-процесуального, тощо) вона ґрунтується не на кодифікації законодавства, а на консолідації актів: Зведених текстах законів, Єдиних актах. Навряд чи такий шлях відповідає потребам часу, це усвідомлюють юристи-практики, які розробили неофіційний Адміністративний кодекс. Адже відсутність кодифікованого акту ускладнює роботу органів адміністративної юстиції.

Кращому розумінню специфіки приватного права Італії сприяє аналіз структури його сфери, що відрізняється від багатьох країн Європи, де питання приватного права розмежовані і за традицією регулюються окремими Цивільним та Торговим кодексами. В Італії, навпаки, існує єдиний Цивільний кодекс, під час розробки якого італійські цивілісти врахували досвід французького та німецького цивільного й торгового, швейцарського зобов'язального законодавства. Втім, відносини у разі торгових перевезень регулює в Італії окремий Навігаційний кодекс. Сімейні, спадкові відносини регулює той самий Цивільний кодекс, а відносини у банківській, біржовій, підприємницькій сферах - також і спеціальні закони, які доповнюють Цивільний кодекс. Законодавчий і правозастосувальний досвід Італії (відпрацьованість і апробованість

основних інститутів і категорій даної сфери) доцільно враховувати українському законодавцю задля ефективної регламентації приватного права України.

Розділ III "Судова система Італії як базовий елемент інституціональної частини правової системи Італії" присвячений організації та діяльності судових органів, що значною мірою розкривають сутність інституціональної частини правової системи. Конституційними принципами побудови судової системи є загальновизнані в світі і переломлені через національну свідомість незаперечні вимоги: а) органічна єдність системи юстиції (наявність 5 юрисдикційних систем — взаємодіючих і не замінюючих одна одну); б) незалежність (відокремленість від законодавчої та виконавчої влади, незмінність суддів та ін.); в) автономність (власна внутрішня організація, самоврядування та ін.); г) несумісність (неможливість одночасного виконання функцій судді з функціями інших посадових осіб). Відмічається, що відхід від неухильного дотримання цих принципів в судових інстанціях Італії негативно впливає на розвиток судової системи країни. Схарактеризовані тенденції в реформуванні судоустрою Італії для приведення у відповідність з конституційним законодавством. Особлива відповідальність в цьому процесі належить Конституційному суду Італії. В спеціальному підрозділі розкрито місце й роль Конституційного суду в судовій системі країни, зроблено висновок, що Конституційний суду силу особливого порядку формування, особливої компетенції, особливого процесуального порядку тощо не є судом *sui generis*. Італійська доктрина, втім, розглядає його як структурний елемент цілої судової системи й вважає Конституційний суд судовим органом, однорівневим з Касаційним судом, проте, таким, що має юрисдикцією, яка поширюється тільки на охорону Конституції. Майже таким самим статусом наділений і Конституційний суд України: подібними є порядок формування, компетенція, процедурні правила функціонування.

До системи загальної юстиції належать наступні суди загальної юрисдикції: 1) мирові суди; 2) претури; 3) трибунали (окружні суди); 4) апеляційні суди; 5) суди у справах неповнолітніх; 6) суди присяжних; 7) Касаційний суд. У окремому підрозділі докладно розглянуті питання формування складу судів, поділу компетенції за підсудністю, категоріями справ, інстанційністю. Сучасна система судів загальної юстиції в Італії включає й суди, успадковані з давніх часів, що не зустрічаються в жодній

іншій країні (претури) або існують рідко (суди у справах неповнолітніх). Складність структури судової системи Італії призводить до певних негативних результатів, насамперед довгих термінів розгляду справ.

Проте, незважаючи на "затягування" розгляду деяких справ, суди Італії в цілому забезпечують високий рівень захисту прав людини та поваги до права.

Порівняно новим явищем для італійської правової системи є адміністративні суди (трибунали): вони з'явилися тільки в 1974 р. (Конституція передбачила їх ще у 1947 р). Основне їх призначення - охорона законності в управлінні, їх організаційна структура така: першу інстанцію створюють обласні адміністративні трибунали (20 трибуналів); другу - Державна Рада, яка є координуючим адміністративно-юридичним органом (ст. 100 Конституції). У першій інстанції розглядаються позови про порушення повноважень, законності та законних інтересів, перевищення повноважень посадовими особами. Державна Рада, як орган юстиції, розглядає апеляції на рішення обласних трибуналів, формує принципи діяльності адміністративних судів. Рішення Державної Ради не є остаточними: вони можуть бути оскаржені у Касаційному суді.

Оскільки Україна тільки-но приступає до створення спеціалізованих, зокрема адміністративних судів, італійський, хоч і невеликий, досвід може стати в нагоді. Взагалі наявність спеціалізованих судів - позитивний чинник у судовій системі будь-якої країни, оскільки вони розвантажують загальні суди та дозволяють більш професійно розв'язувати адміністративні спори.

Високий ступінь самостійності судової системи й судового самоврядування в Італії спричинив розгляд питання про органи судового самоврядування в окремому підрозділі. Основними органами судового самоврядування є Вища Рада Магістратури (ВРМ) і судові ради, утворювані у кожному судовому окрузі. В ідповідно до ст. 105 Конституції ВРМ компетентна у питаннях зарахування до штату магістратури, призначення на посади суддів, їхнього пересування, підвищення, а також у застосуванні дисциплінарних санкцій. Отже, вона виконує всі найважливіші функції управління юстицією, тому функції Міністерства юстиції щодо управління судовою системою є субсвдiарними.

У судовій системі України теж є орган самоврядування - Вища рада юстиції (ВРЮ), яка утворена в 1996 р. На відміну від італійської ВРМ,

ВРЮ України має менше коло повноважень і менший ступінь самостійності в ухваленні рішень. З досвіду Італії видно, що явною прогалиною в нашому законодавстві є статусна невизначеність ВРЮ - Конституція не визначає її як орган судового самоврядування, і лише порівняно до подібних закордонних самоврядних утворень можна вважати ВРЮ саме таким органом.

Розділ IV "Юридична освіта та правова професія в Італії (ідеологічна частина правової системи)" розкриває основний зміст ідеологічної частини правової системи Італії, якою є, передусім, правова культура народу і правова культура такої її соціальної групи як правники (адвокати, нотаріуси, магістрати, прокурори, працівники поліції, вчені-юристи, держслужбовці і ін.). Система юридичної освіти Італії має свою специфіку. Її надають тільки університети. Навчання триває 6 років за циклами: перший - загальнотеоретичний (3 роки); другий - спеціалізація (3 роки). Ці два цикли складають основний курс, але диплом спеціаліста (*laurea in giurisprudenza*) випускники одержують тільки після трьох років практики й захисту дипломної роботи. Третій цикл - докторантура (2 роки, відповідає нашій аспірантурі).

Наявність диплома про вищу юридичну освіту і дипломів про вчений ступінь (*dottore di diritto*) завжди враховується конкурсною комісією при заміщенні тих або інших "юридичних" посад.

Більшість посад у державній адміністрації обіймають дипломовані юристи, які за італійською класифікацією належить до *pubblico ministero* (публічна сфера служіння). При вступі на посаду держава висуває високі вимоги до знання законодавства й уміння його застосовувати. Періодично проводяться атестації, іспити та конкурси на заміщення вищих посад, що є невід'ємними елементами кар'єри чиновника.

Добір кандидатів і просування по службі контролюють спеціальні органи, зокрема Департамент державного управління, який співпрацює з Вищою Радою державного управління та Державною Радою. Декрет-закон від 3.02.1993, названий в італійській літературі "декретом про приватизацію публічної служби", поділив усіх службовців на дві категорії. Переважна більшість із них (службовці першої категорії") призначаються на посади на підставі угоди між державними агенціями, контрольованими названим Департаментом, і профспілками службовців, тому стосунки з державою цієї категорії службовців регулює Цивільний кодекс. Дія норм публічного права поширюється за цим декретом на другу категорію -

магістратів, дипломатів, поліцейських, префектів, вищих посадових осіб адміністрації, які призначаються на посади за конкурсом або рішенням вищих органів. Запровадження поділу на такі категорії, з одного боку, ускладнило проходження держслужби, а з іншого - посилило правовий захист державних службовців.

Досліджено питання про порядок формування суддівського корпусу - магістратів, їх просування по службі, дисциплінарна відповідальність. Розкрито зміст терміну "магістрат", яким в Італії позначають суддів усіх рівнів, прокурорів, генеральних адвокатів, преторів, судових слідчих, поліцейських та інших працівників правоохоронної сфери. Попри дуже складний процес обіймання посад магістратів, на 10000 душ населення припадає 1 суддя, що свідчить про справжню забезпеченість права на судовий захист. Але негативною рисою формування корпусу суддів є те, що більшість посад займають тільки родичі суддів, що перекриває доступ іншим бажаним.

Окремий підрозділ присвячений правовому статусу адвокатів, їх ролі в юридичній практиці. Властива італійцям прихильність до традицій виявляється у тому, що статус адвокатів і досі визначається Королівськими декретами та законом від 1933-1934 рр., реформа в цій галузі відбулася лише 1997 р. Раніше, аби стати адвокатом, треба було мати 5-річний стаж роботи судовим повіреним (*procuratore legale*). Сьогодні стати адвокатом може кожен громадянин Італії, який має вищу юридичну освіту. Претендента включають до реєстру практикантів, він працює рік під керівництвом досвідченого адвоката-наставника, потім складає іспит на кваліфікацію адвоката, що уможливлює роботу в загальних та апеляційних судах певної округи. Тільки після 6 років фахової діяльності й складання нових іспитів він одержує статус адвоката з правом працювати на всій території країни. Адвокат не може перебувати водночас на посадах нотаріуса, судді, міністра, фахового журналіста, директора банку, медіатора, ревізора, агента з нерухомості й ряду інших. Отже, бути адвокатом зовсім не просто, але держава та суспільство, турбуючися про правову безпеку громадян, надають право виключно адвокатам представляти інтереси особи у суді (на відміну від України, де рішенням Конституційного суду це «дозволено» будь-якому громадянину з вищою юридичною освітою, який працює в галузі права).

Адвоката в Італії - це особи вільної професії, незалежні від будь-яких державних або приватних організацій. Вони об'єднані в асоціації за

територіальним принципом в межах визначеного округу з органом управління - Радою асоціації. Також є не територіальна асоціація адвокатів, члени якої можуть і працювати у вищих судових інстанціях: Конституційному та Касаційному судах, Державній Раді, Рахунковій Палаті та Центральній податковій комісії (тільки за наявності 12-річного адвокатського стажу). Взагалі, наявність єдиних професійних об'єднань адвокатів - гарант їх незалежності, захисту прав і професійних інтересів, представництва перед державою, а також соціального захисту в межах усього корпусу адвокатів.

Розділ V "Значення європейської інтеграції для розвитку правової системи Італії" розкриває теоретичні аспекти європейської інтеграції, що зв'язані з утягненням Італії у цей процес, та проблеми Італії на цьому шляху. Висвітлюючи питання про участь Італії в європейському інтеграційному процесі, автор зосереджує увагу на історичних, економічних, політичних та правових аспектах діяльності Італії в Європейських Співтовариствах. У 1993 р. Італія одною з перших ратифікувала Маастрихтську угоду. Можна сказати, що Італія завжди виступала як двигун інтеграційного прогресу в Європі. Саме Італія запропонувала скликати Міжурядову конференцію 1996 р. у Турині для перегляду деяких положень Угоди про ЄС, яка закінчилася ухваленням Амстердамської угоди 1998 р. про внесення змін до Угоди про ЄС. Розглянуті основні правові проблеми, з якими Італія зіткнулася у зв'язку з участю в ЄС. Проаналізовані чинники й процеси, що безпосередньо вплинули та впливають на правову систему Італії. Визначений офіційний доктринальний підхід до розуміння європейського права: це - не міжнародне право й не внутрішнє право держав-членів. Конституційний суд Італії констатував, що право ЄС і національне право - "автономні й окремі правові системи, хоча координуються з урахуванням поділу повноважень, передбачених і гарантованих Угодою" за допомоги принципів верховенства та прямої дії європейського права. Аналіз сучасного стану законодавства Італії свідчить, що багато норм приймається в розвиток приписів ЄС, а відносини в галузі зовнішньої торгівлі, митної, банківської справи, акціонерних товариств, холдингів, сільського господарства, працевлаштування, еміграційної політики регулюються виключно правом ЄС з метою уніфікації законодавства та гармонізації розвитку правових систем. Європейська інтеграція впливає на усі складові правової системи Італії. Для координації дій в цьому

напрямку навіть створені спеціальні органи: комісія з ЄС у парламенті, від діли у справах ЄС в усіх міністерствах, відділ у Касаційному суді та ВРМ, дирекція Європолута ін.

У **Висновках** стисло викладені результати виконаного дослідження. Відзначено, що сучасна правова система Італії, на відміну від правової системи України (пройшло тільки 10 років її становлення в умовах незалежності), має давню власну історію та увійшла до історії інших правових систем мірою впливу на їх розвиток. За півтора сторіччя існування єдина італійська держава не змінила успадкованих римських традицій: як і раніше, юристи дотримуються поділу права на публічне й приватне, диференціації права по галузях й інститутах, їх кодифікації. При цьому більша ступінь розробленості і кодифікації спостерігається у приватному праві, аніж в публічному, що визначає особливості всієї правової системи Італії. Втім, поділ права на приватне та публічне переживає переосмислення у зв'язку з появою соціального права, яке здатне усунути дуалізм права і істотно змінити усю правову систему.

Своєрідність правової системи Італії обумовлюється також організаційно ускладненою структурою судової системи та збереженням традиційних (ще від римського часу) елементів. Дослідження судової системи Італії свідчить про дуже високий ступінь судового самоврядування, яке є тим демократичним інститутом, що зробив судову владу дійсно незалежною та значно вплинув на стабільність цілої судової системи - базового елемента інституціональної частини правової системи. Судова реформа в Україні може спиратися на досвід організації (апеляційних трибуналів, адміністративних судів, суду асизів) та функціонування італійської судової системи.

Юридична професія (адвокат, нотаріус, магістрат, та інші) традиційно престижна і затребувана як громадянським суспільством, так і державою.

На італійській правовій системі, починаючи з 50-х рр., позначилася участь країни в загальноєвропейській інтеграції: цілий ряд правовідносин має тепер переважно "європейське" регулювання. У свою чергу, саме Італія вплинула на те, що правова інтеграція Європи ґрунтується на принципах і "душі" римського права та континентально-правових традиціях.

Україна, правова система якої має конгінтентально-правове коріння, має можливість запозичити багатющий досвід Італії. Тим більш, що Україна взяла курс на входження до ЄС. На цьому шляху їй доцільно (на

зразок Італії), зберігаючи власні правові традиції, внести новації в національне право згідно з європейським правом. У цьому плані розвиток вітчизняної компаративістики набуває украй важливого значення для раціональної побудови правової системи України.

Основні положення дисертації викладені у таких опублікованих працях автора:

1. Садовская О.Н. Некоторые вопросы борьбы с мафией в уголовной политике Италии // Актуальные проблемы государства и права: Сб. науч. тр.-Одес- са:ОГУ, 1996.-Вып.3.-С. 131-134.

2. Садовская О.Н. Европейская интеграция и развитие частного права в Италии // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць.-Одеса: ОДЮА, 1997,-Вип. 4.-С. 179-183.

3. Садовская О.Н. Система формальных источников права в Италии // Актуальные проблемы государства и права: Сб. науч. тр.-Одесса:Астро-Принг, 1998.-Вып.5.-С. 196-200.

4. Садовская О.Н. Конституционные принципы и гарантии правосудия в Италии // Актуальные проблемы государства и права: Сб. науч. тр.-Одесса: АстроПринг, 1998.-Вып.5 .-С. 188-196.

5. Садовская О.Н. Теория правовых систем: анализ основных концепций // Відродження української держави: актуальні проблеми державотворення та права: Матеріали міжнар. наук.-практ. юнф. (Херсон, 3-5.09.1999).-Херсон,1999.- С.191-198.

6. Садовская О.Н. Актуальные проблемы европейской правовой интеграции// Ринкова економіка: Сучасна теорія і практика управління.-Одеса:Астро- Принг, 1999.-Т.2.-С.289-314.

7. Садовская О.Н. Правовая система Италии: зарубежный опыт для Украины // Молодь третього тисячоліття: гуманітарні проблеми та шляхи їх розв'язання: Зб. наук, ст.: У 3 т.-Одеса:ІСЦ,2000.-Т.1.-С.353-360.

8. Садовская О.Н. Тенденции социализации в сфере частного и публичного права (на примере Италии)//Зб. наук, праць. Педагогічні науки.-Херсон,2001 .- Вил. 17.-СЛ 25-131.

Анотація

Садовська О.М. Правова система Італії: загальнотеоретична характеристика основних елементів.-Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 - Теорія держави та права, історія політичних та

правових вчень.-Одеський національний університет ім. І.І.Мечникова,2001.

В дисертації досліджені загальнотеоретичні засади формування правових систем, запропонована загальнотеоретична модель правової системи, що застосована для вивчення правової системи Італії. Дотримання трьохелементної структури правової системи і аналіз кожної з її складових (нормативної, інституціональної та ідеологічної) дали можливість визначити місце правової системи Італії в континентальній сім'ї; виявити роль формальних джерел права, поділ сучасного італійського права на приватне та публічне, на галузі та інститути; і вказати тенденції соціалізації права; представши складну організаційну структуру судової системи; розкрити особливості юридичної освіти та вимоги до юридичної професії; встановити ступінь впливу європейської інтеграції на розвиток правової системи Італії.

Сформульовані деякі рекомендації щодо врахування досвіду Італії для розбудови правової системи України, зокрема щодо перспектив участі нашої держави в європейських інтеграційних процесах.

Ключові слова: правова система, правова сім'я, Конституція, публічне право, приватне право, соціальне право, судова система, юридична професія, європейська інтеграція.

Аннотація

Садовская О.Н. Правовая система Италии: общетеоретическая характеристика основных элементов.-Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 - Теория государства и права, история политических и правовых учений. - Одесский национальный университет им. И.И.Мечникова, 2001.

В диссертации исследованы общетеоретические основы формирования правовых систем, предложена общетеоретическая модель правовой системы, которая применена для изучения правовой системы Италии. Опираясь на накопленный опыт отечественных и зарубежных ученых, автор на новом уровне теоретического обобщения дает свое определение правовой системы, рассматривает ее как полисистемный комплекс внутренне согласованных, взаимосвязанных, социально однородных правовых явлений, относящихся к нормативному, институциональному, идеологическому уровням правовой действительности, посредством

которых оказывается регулятивно-организующее и стабилизирующее воздействие на социальные отношения с целью гармоничного развития общества. В ходе анализа данная категория отграничивается от таких категорий как система права, само право, правовая надстройка, правовая жизнь, правовая действительность. Обосновывается также позиция автора по вопросу о классификации национальных правовых систем, для чего используется устоявшееся понятие "правовая семья".

Исходя из трёхэлементной структуры правовой системы, рассматривается каждая из ее составляющих частей (нормативная, институциональная и идеологическая). С целью раскрытия нормативной части правовой системы Италии дается общетеоретическая характеристика источников права, основных отраслей права (конституционного, уголовного, административного, гражданского, процессуального, семейного, морского и др.). При освещении хода основных правовых реформ обращается внимание на тенденцию социализации права, в результате которой традиционное деление права на публичное и частное претерпевает модификации (переход к триаде права: "публичное-частное-социальное"), а проводимая кодификация нормативных актов способствует приведению правовой системы Италии к конституционному образцу. I Юказа- на роль законодательства Италии в борьбе с таким феноменом как мафия, которая из явления социального превратилась в явление социально-правовое, что привело к появлению комплексного института "антимафия" в уголовном законодательстве.

В рамках освещения институциональной части правовой системы Италии автор касается вопросов построения судебной системы страны. По сравнению с Украиной в Италии имеется большее разнообразие судебных институций: мировая юстиция, претуры, суды ассизов (присяжных), окружные трибуналы, суды по делам несовершеннолетних, трибуналы по делам публичного водопользования, административные трибуналы, следственные судьи при судах общей юстиции и т.д. Проанализированы основные аспекты функционирования указанных структур, а также проводимых в настоящее время реформ судебных органов, показаны возможности Украины по использованию опыта Италии, в частности, в ходе создания и деятельности апелляционной инстанции судов общей юрисдикции, специализированных административных судов, в направлении расширения судебного самоуправления и независимости

судебной власти. Сформулированы конкретные рекомендации относительно усовершенствования судебной системы Украины.

Идеологическая часть правовой системы Италии раскрывается через постижение правовой культуры итальянского народа и, в частности, профессио-нально-правовой культуры юриста. Выявлены особенности юридического образования в стране. Показана практическая деятельность юристов различных специальностей, преемственно поддерживающих престиж правовой профессии. Раскрыты специфические черты юридического труда государственных служащих, магистратов и адвокатов, проанализированы основные этапы их служебной карьеры, впервые в отечественной литературе научно прокомментированы последние реформы, касающиеся юридических профессий.

Отдельно анализируется влияние европейской интеграции на правовую систему Италии, дается развернутое определение правовой интеграции, главных методов и инструментов ее воздействия на правовую систему Италии, освещаются основные трудности, которые возникают на пути Италии к единой i Европе. Сформулированы некоторые рекомендации относительно учета опыта Италии для развития правовой системы Украины, в частности относительно перспектив участия нашей страны в европейских интеграционных процессах.

Ключевые слова: правовая система, правовая семья, Конституция, публичное право, частное право, социальное право, судебная система, юридическая профессия, европейская интеграция.

Summary

Sadovsjka O.M. Legal system of Italy: general theoretical characteristics of the basic elements.- Manuscript.

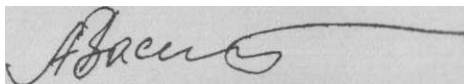
Ph.D. theses in Law, speciality 12.00.01 - Theory and History of State and Law, History of the Political and Legal Theories.- Odesa National University, 2001.

The theoretical background of legal systems arising and their existence is investigated as being the methodological base for the general theoretical modeling of legal system which was then applied to analyze the Italian legal system. Keeping up with the 3-elements of the structure of the Italian legal system and its analyze of its each component (normative, institutional and ideological), enabled to define its place in the continental family, the role of the formal sources; to the division of the modern Italian law into public and private,

into branches and institutes, to some tendencies towards socialization of law; to expose complex structure of the Italian judicial system; to show peculiarities of the legal education and instruction, the legal profession and requirements to lawyers; to establish the level of the European integration impact upon the Italian legal system development. Some concrete recommendations concerning the Italian experience to be taking into account to foster the legal system of Ukraine and concerning perspectives of Ukrainian participation in the European integration processes are formulated.

Keywords: legal system, legal family, Constitution, public law, private law, social law, judicial system, legal profession, European integration.

Відповідальний за випуск професор А.С.Васильєв

A rectangular box containing a handwritten signature in black ink. The signature is written in a cursive style and appears to read 'А.С. Васильєв'.

Підписано до друку 4.09.2001. Формат 60х90. Папір офсетний. Обсяг 0,9 друк. арк. Наклад 100 прим. Замовлення _____

Видавництво «Латстар», 65059, Одеса, вул. Краснова, 6 тел. (0482)
250-444